

УДК 332.1:330.131.7

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Прус Ю. О.

кандидат економічних наук, доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного,
м. Запоріжжя, Україна
ORCID ID 0000-0002-5004-8796

Алба В. Є., здобувач магістратури,

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного,
м. Запоріжжя, Україна

Процеси децентралізації, трансформації ринку землі та ринку праці, кліматичні зміни та, особливо, воєнні дії на території України суттєво вплинули на економічний та соціальний простір розвитку територіальних громад. Економічна безпека стає не лише елементом державної політики, а й ключовим критерієм ефективності управління громадою.

Сільські громади стикаються з демографічним спадом, недостатньою диверсифікацією економіки та занепадом інфраструктури. Аграрні громади степової зони додатково потерпають від кліматичних ризиків та нестабільності аграрних ринків. Прифронтові громади перебувають у найскладніших умовах – від руйнування інфраструктури до прямої загрози життю населення.

Тому аналіз соціально-економічних детермінант економічної безпеки територіальних громад та формування науково-прикладного інструментарію для їх оцінювання набуває високої актуальності.

Економічна безпека територіальної громади визначається як такий стан рівня життєздатності територіальної громади, що одночасно гарантує виконання місії і цілей її функціонування, сталість розвитку та забезпечення захищеності від внутрішніх і зовнішніх ризиків [1]. Також економічна безпека територіальної громади розглядається як комплекс економічних, інформаційних, екологічних та соціальних елементів, що формують конкретну систему в кожній громаді, оскільки територіальні громади мають свої специфічні особливості, які зумовлені тісним зв'язком соціально-економічних відносин із природними умовами цієї території [2]. На нашу думку саме цілеспрямованість та комплексність є тими характеристиками, які обумовлюють системний характер поняття «економічна безпека», що покликане протистояти іншій системі – системі загроз. Для територіальних громад до такої системи загроз входять внутрішні загрози (фінансова нестабільність, відтік населення, низька інституційна спроможність) та зовнішні загрози (ринкові коливання, зміни клімату, воєнні загрози).

У широкому економічному сенсі детермінанти – це основні причини, фактори або умови (економічні, соціальні, політичні), що визначають, обумовлюють чи впливають на розвиток певного економічного явища, процесу або показника. В економічних дослідженнях поняття «детермінанти» (determinants) та «чинники» (factors) часто використовуються як синоніми, але «детермінанти» використовуються для того, щоб зробити сильніший акцент на фундаментальних, первинних або глибинних причинах, що визначають результат, тоді як «чинники» є ширшим терміном для будь-яких впливових змінних або елементів. Детермінанти – це більш специфічні, часто основні, визначальні чинники, які формують саму основу явища, це причини, без яких явище не відбудеться або матиме зовсім інший характер.

Проведений нам аналіз дозволяє згрупувати детермінанти економічної безпеки територіальних громад наступним чином (табл. 1). Демографічні, економічні, соціальні, інфраструктурні, інституційні та безпекові детермінанти виступають основними групами факторів, що визначають рівень економічної безпеки територіальних громад.

Соціально-економічні детермінанти економічної безпеки територіальних громад

Групи детермінант	Складові груп детермінант
Демографічні детермінанти	<ul style="list-style-type: none"> • старіння населення • низька народжуваність • інтенсивна зовнішня трудова міграція • дефіцит кваліфікованих кадрів • евакуація населення • збільшення кількості ВПО • нерівномірність статево-вікової структури • психологічне виснаження населення • сезонна зайнятість • відтік молоді до міських центрів • дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили
Економічні детермінанти	<ul style="list-style-type: none"> • рівень диверсифікації економіки громади • стійкість підприємницького середовища • наявність агресивних зовнішніх факторів • залежність від одного сектора економіки
Соціальні детермінанти	<ul style="list-style-type: none"> • доступність освітніх і медичних послуг • якість соціальної інфраструктури • рівень соціальної згуртованості • рівень довіри до влади
Інфраструктурні детермінанти	<ul style="list-style-type: none"> • зношеність доріг, мереж водо-, електро- та газопостачання • низький рівень цифровізації • руйнування енергетичних та транспортних мереж • водні ризики та залежність від систем зрошення
Інституційні детермінанти	<ul style="list-style-type: none"> • стратегічне планування • відкритість бюджетного процесу • ефективність управління землею • антикризове управління • добросовісність і прозорість.
Безпекові детермінанти	<ul style="list-style-type: none"> • рівень воєнних загроз • стійкість критичної інфраструктури • наявність укриттів і систем оповіщення • можливість оперативного відновлення пошкоджень

Джерело: укладено авторами

Демографічні детермінанти є фундаментом економічної безпеки громад, оскільки вони визначають чисельність та якість робочої сили, споживчий попит, навантаження на соціальну інфраструктуру та пенсійну систему, а скорочення населення і старіння призводить до зменшення податкової бази та дефіциту бюджету, підриваючи фінансову стійкість громад. Зменшення кількості населення, особливо молоді, низька народжуваність та старіння населення призводить до дефіциту кадрів та зниження виробничого потенціалу громад, що негативно впливає на місцеву економіку. Для прифронтових громад важливими є евакуація населення з одних громад та збільшення кількості вимушено переміщених осіб в інших громадах, що впливає на нерівномірний їх соціально-економічний розвиток. А для розвитку сільських громад є важливим фактор сезонності праці, і, як наслідок, відтік молоді та дисбаланс попиту і пропозиції робочої сили. Тому для забезпечення економічної безпеки територіальні громади потребують ефективної демографічної політики, спрямованої на стимулювання народжуваності, залучення молоді та створення умов для роботи та життя всіх вікових груп.

Економічні детермінанти охоплюють диверсифікацію місцевої економіки, залежність від аграрного сектору, рівень підприємницької активності, податкову базу та інвестиційну привабливість. Економічні детермінанти забезпечують фінансову стійкість територіальних громад, здатність до розвитку та самозабезпечення через місцеві бюджети, податки, інвестиції, розвиток бізнесу та інфраструктури, а також ефективне використання людських та природних ресурсів, що це дозволяє громадам протистояти кризам, надавати якісні послуги мешканцям та реалізовувати місцеві інтереси, що включає як доходи, так і видатки на соціальні, інфраструктурні та безпекові потреби. Слід враховувати, що для сільських громад характерною є монофункціональність – залежність від агросектора і, відповідно, відносно низький рівень інноваційності території, сезонність доходів, залежність від клімату. Прифронтові громади відчувають значні ризики, пов'язані з руйнуванням виробничої інфраструктури та відтоком бізнесу. Тому для прифронтових громад характерним є економічний спад – зниження інвестицій та скорочення бізнес-активності. Все це створює негативні наслідки: обмеженість фінансової спроможності бюджетів та високі ризики непередбачуваних витрат.

Соціальні детермінанти є критично важливими для економічної безпеки громад, оскільки вони визначають якість людського капіталу, стабільність суспільства та ефективність взаємодії влади, бізнесу і населення, впливаючи на добробут, зайнятість, освіту та загальний розвиток, що на пряму пов'язано зі здатністю громади до самозабезпечення, інвестицій та стійкості до криз. Негативні соціальні фактори (бідність, безробіття, низький рівень освіти) стають прямими загрозами для економічної безпеки, оскільки вони знижують податкові надходження та бюджетну спроможність громад, зменшують інвестиційну привабливість території, ведуть до відтоку населення та відтоку кваліфікованих кадрів. Прифронтові ж громади стикаються із перенавантаженням соціальних служб, високою потребою у гуманітарній допомозі, в психологічній реабілітації. Таким чином, інвестиції в соціальну сферу – це не витрати, а стратегічні інвестиції в економічну безпеку та майбутній розвиток територіальної громади.

Інфраструктурні детермінанти відіграють критичну роль у економічній безпеці територіальних громад, оскільки вони формують основу для економічного зростання, залучення інвестицій, створення робочих місць, забезпечення життєдіяльності та підвищення якості життя, через розвиток транспортних, енергетичних та інформаційних мереж, створюючи стійкість до криз та привабливість для бізнесу й людей. Слабка або застаріла енергетична, транспортна, цифрова та зрошувальна інфраструктура є серйозною загрозою для економічної безпеки громади, робить її вразливою, перешкоджає розвитку та призводить до відтоку населення і капіталу.

Інституційні детермінанти охоплюють якість місцевого врядування, планування, прозорість бюджетного процесу та управління земельними ресурсами. Інституційні детермінанти – це, перш за все, правила гри, інститути, норми та інституції (державні органи, місцеве самоврядування, громадські організації), які формують інституційне середовище і є критично важливими для економічної безпеки громад, адже вони забезпечують стабільність, прозорість, верховенство права, ефективне управління ресурсами та захист прав власності, створюючи умови для розвитку, приваблення інвестицій та мінімізації корупції й ризиків, що прямо впливає на фінансову стійкість та добробут громади.

Безпекові детермінанти безпосередньо впливають на стабільність функціонування бізнесу, інвестиційний клімат, наявність ресурсів, цілісність інфраструктури та спроможність місцевої влади, запобігаючи руйнуванням, відтоку капіталу та забезпечуючи нормальні умови для роботи підприємств, що критично важливо для сталого розвитку та відновлення громад. Розуміння впливу прямих руйнувань наслідок воєнних дій, міграції, втрати людського капіталу, корупції та злочинності, тіньової економіки, підризу довіри до влади дозволяє визначати безпекові детермінанти не супутніми, а первісними для економічної безпеки територіальних громад. Безпекові детермінанти особливо важливі для прифронтових громад та включають рівень воєнної загрози, захищеність критичної інфраструктури та готовність до

надзвичайних ситуацій. Без гарантованої безпеки неможливо досягти сталого економічного зростання, залучити інвестиції чи забезпечити ефективне функціонування економіки.

Матриця ризиків дозволяє оцінити ймовірність та силу впливу сучасних загроз та визначити пріоритетні напрями політики економічної безпеки.

Таблиця 2

Матриця ризиків економічної безпеки

Ризик	Ймовірність	Наслідки	Рівень ризику	Тип громади
Відтік населення	висока	зниження податкової бази	високий	сільська, степова
Руйнування інфраструктури	висока	критичні	дуже високий	прифронтowa
Неврожаї та посухи	середня	економічні втрати	високий	аграрна
Зниження інвестицій	висока	стагнація	високий	усі громади

Джерело: укладено авторами

В таблиці 2 показані ризики, які мають високу ймовірність та високий ступінь небезпеки, тобто потенційна їх шкода є значною. Саме на цих ризиках необхідно зосереджуватися і в короткостроковій, і в довгостроковій перспективах для прийняття виважених рішень у фінансах, бізнесі, безпеці тощо.

Економічна безпека громади є багатовимірним явищем що залежить від взаємодії демографічних, економічних, соціальних, інституційних, інфраструктурних та безпекових детермінант, які формують рівень стійкості громад до внутрішніх та зовнішніх загроз. Проведений аналіз соціально-економічних детермінант економічної безпеки територіальних громад України підкреслює, що кожного типу громад (міські/сільські, аграрні/промислові, прифронтові/тилові) необхідні диференційовані стратегії забезпечення безпеки. Для сільських та аграрних громад ключовими залишаються демографічні, економічні та інфраструктурні детермінанти, тоді як для прифронткових – безпекові та соціально-економічні, що сприятиме підвищенню стійкості громад та формуванню ефективних стратегій розвитку. Крім того, для підвищення економічної безпеки прифронткових та аграрних громад потрібні спеціальні програми державної підтримки інвестиції в критичну інфраструктуру та формування локальних стратегій стійкості.

Список використаних джерел

1. Волосюк М. В., Сіренко І. В. Економічна безпека територіальної громади в системі забезпечення її сталого розвитку. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С. 105-109. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.6.105>
2. Бурик М., Попов О. Забезпечення економічної безпеки територіальних громад в умовах бойових дій на території України. *Економіка і регіон*. 2023. № 4(91). С. 243–248. [https://doi.org/10.26906/EiR.2023.4\(91\).3219](https://doi.org/10.26906/EiR.2023.4(91).3219)
3. Парубець О., & Дуброва Ю. Реформування механізму забезпечення фінансової безпеки територіальних громад України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 67. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-163>